

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:14
ANTIKVARISK KONTROLL

Almby - Tybble

Närke, Örebro socken och kommun, Almby 11:16, 11:193 och 11:202.
Fornlämningar Örebro 159:1 och Örebro 152:1-2.

Helmut Bergold och Ebba Knabe

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:14
ANTIKVARISK KONTROLL

Almby - Tybble

Närke, Örebro socken och kommun, Almby 11:16, 11:193 och 11:202
Fornlämningar Örebro 159:1 och Örebro 152:1-2.

Helmut Bergold och Ebba Knabe

Almby - Tybble

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019–609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

©2011 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2011:14
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2011.
Medgivande I2010/0829.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
Inledning.....	6
Antikvarisk bakgrund.....	6
Målsättning och metod.....	8
Genomförande och undersökningsresultat.....	9
Tolkning.....	12
Utvärdering av undersökningsplan.....	13
Referenser.....	14
Litteratur.....	14
Administrativa uppgifter.....	15
Bilaga 1. Fyndlista.....	16
Bilaga 2. Anläggningslista.....	16

Sammanfattning

Arkeologgruppen AB har genomfört en schaktningsövervakning i samband med nedläggning av nya avloppsrör i området Almby/Tybble i Örebro. Arbetet inleddes i februari månad år 2011 och försvårades av den kalla vintern och djupa tjälen som rådde.

Schaktet drogs i västlig riktning längs Almbyvägen och sedan in på Organistvägen vidare mot söder förbi Almby kyrka. Längs Organistvägen gjordes även ett antal instick mot byggnader.

Figur 1. Översikt över Almby och Tybble med den utförda ledningsdragningen markerad med rött.

Sträckans sammanlagda längd var cirka 300 meter, på grund av topografin var schaktets djup omkring 3,5 meter, vilket innebar en schaktbredd om cirka 5 meter. Aktuella fornlämningar som berördes var Örebro 159:1, samt Örebro 152:1-2.

Resultaten visade att schaktet i huvudsak berörde den gamla vägsträckningen mellan byarna. Den återfanns cirka en meter under dagens gata. En klipping från Gustav II Adolfs tid hittades på gatan, myntet (en fyrk) har daterats till år 1624. En skrapa från stenåldern hittades också. Schaktningens huvudlinje kom inte att beröra äldre tomtmark och därmed blev också lämningarna fåtåliga, bortsett från den äldre gatusträckningen.

Vid insticken noterades lämningar i form av kulturlager och ett mindre antal anläggningar.

Inledning

Med början i februari månad år 2011 genomförde Arkeologgruppen AB en schaktningsövervakning i samband med att Örebro kommun drog nya avlopps- och vattenledningar längs Almbyvägen och Organistvägen i stadsdelen Almby i Örebro. Den aktuella sträckan var cirka 300 meter lång, schaktets djup var omkring 3,5 meter, vilket innebar en schaktbredd om cirka 5 meter. Aktuella fornlämningar som berördes var Örebro 159:1, Tybble bytomt samt Örebro 152:1-2, fyndplats för lerurna och flatmarksgrav. Uppdragsgivare var Länsstyrelsen i Örebro län och Företagare var Örebro kommun, Tekniska förvaltningen, som också bekostade det arkeologiska uppdraget.

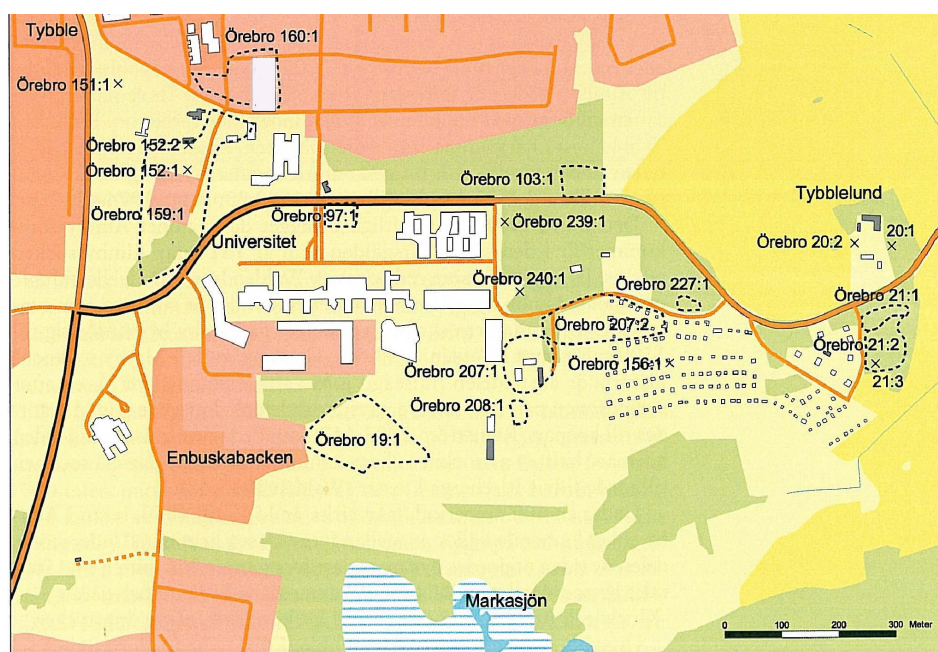
Figur 2. Exempel på schaktets frusna stratigrafi. Foto: Arkeologgruppen AB.

Antikvarisk bakgrund

Det är i huvudsak Tybble bys gamla tomt, Örebro 159:1, som berörs av arbetsföretaget, men även Almby gamla tomt, Örebro 160:1, berörs. Båda byarnas äldre utbredning är oklar. Tybble och Almby är idag en sammanhängande stadsdel i Örebro, under medeltiden var Tybble och Almby i princip sammanväxta, men egna byar, det som skiljde dem åt var kyrkan och landsvägen. Almby var sockencentrum för socknen med samma namn.

Ett flertal utredningar och förundersökningar har under 1990-talet genomförts i socknen, som sedan år 1943 är inlemmad i Örebro stad. Den ökade byggaktiviteten i området under senare tid har ofta varit knuten till universitetets expansion, men även bostadsbyggandet har ökat markant i området.

Tidigare arkeologiska undersökningar har berört flera bytomter och gårdar i socknen. Både Almby och Tybble bytomter men även Näsby bytomt (Örebro 205:1) och Östra Marks gård (Örebro 207:1). På platserna har kulturlager och enstaka byggnadslämningar dokumenterats. Annars finns fynd från i huvudsak 1600–1800-tal (Pettersson 1995 a, 1995 b, 1996, 1998; Graner 2003; Knabe 2003).

Figur 3. Fornlämningar i området enligt fornsök.

På 1870-talet hittades "askurnor" från yngre järnålder (Örebro 152:1) i samband med att Tybble gårds huvudbyggnad byggdes (Hofberg 1871). I Näsby har flera lösfynd av bergarts- och flintyxor gjorts (Lindqvist 1912), och i anslutning till kyrkan i Almby undersöktes år 1911 "några brandgravar" som kunde dateras till vendeltid, ca 600–750 e.Kr. (Örebro 151:1).

Vid utvidgning av Almby kyrkas kyrkogård grävdes år 2003 ett större sammanhängande område nära till nu aktuell ledningsdragning. Förutom bytomten fanns i området två boplatser, där den äldre har daterats till tidigneolitikum (Örebro 410:1) och den yngre till yngre järnålder (Örebro 411:1) (Bergold & Holm 2004, 2005).

I övrigt finns 500 meter söder om aktuellt område ett av länets största gravfält, Enebuskbacken, med drygt 160 gravar från vikingatid (Örebro 19:1). Vid Tibblebylund finns ett mindre gravfält (Örebro 21:1) och öster om Markasjön bland annat en domarring och en stensättning (Örebro 90:1).

Området har lång kontinuitet som kultplats med fynd av förhistoriska gravar som indikerar att ett gravfält senast under 1100-talet övergått till ett kristet område med kyrka och kyrkogård. Almby kyrka, med de äldsta delarna daterade till första hälften av 1100-talet, är en av de äldsta stenkyrkorna i Närke.

Byarna som på 1500-talet hörde till Almby socken var förutom Almby och Tybble, även Näsby, Sörby, Mark, Ormesta, Hjälmarbergs by, Ekeby, Sundby och Backa. Byarna låg mycket tätt. Flera av dem har medeltida belägg, bland annat Ekeby (1307), Mark (1384/1474), Näsby (1391), Ormesta (1325), Sundby (1406) och Tybble (1291).

Förledet i Tybble anses härstamma från ordet tät/tjock, anspelande på en tidig, redan under förhistorisk tid genomförd sammanflyttning av ett antal gårdar till en gemensam plats (Waldén 1943:23; Pamp 1974:43, 61).

Det äldsta bevarade skriftliga belägget där namnet Almby finns är i den så kallade sexårsgälden från år 1314. I det material som redovisas tydliggörs inte om Almby by existerade, eftersom det är socknen som omtalas. Det första säkra skriftliga belägget på Almby by är från 1500-talets mitt (Waldén 1943:50).

Genomgående i Almby socknens historia är att andelen frälseägd jord var påfallande stor. Även efter reduktionen på 1680-talet, då avsöndrade och donerade gods återfördes till kronan (Ramström 2003:447), utgjorde den frälseägda jorden närmare hälften av socknens hemmantal. Flera av gårdarna i socknen tillhörde tidvis Riseberga kloster (Waldén 1943:48).

Målsättning och metod

Det övergripande syftet med schaktningsövervakningen var att bidra till den allmänna kunskapsuppbyggnaden i Örebro län medan den mer specifika målsättningen var att undersöka, dokumentera och tolka den aktuella delen av fornlämningen. Undersökningens mål var att klargöra:

1. Förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder.

2. Förekomst av anläggningar och en bedömning av typ, antal och ålder.
3. Fyndinnehåll, med en bedömning av fyndens typ, antal och ålder.
4. Bedömning av fornlämningens bevarandegrad.

Schaktet grävdes med grävmaskin, och den antikvariska kontrollen innebar att avgöra var kulturlager och/eller konstruktioner fanns. Schaktning skedde så långt det var möjligt i den frusna marken skiktvis, stratigrafiskt, och påträffade lager och konstruktioner dokumenterades. I mindre utsträckning grävdes/hackades i delar av påträffade kulturlager för att avgöra deras omfattning, sammansättning, bevarandegrad och fyndinnehåll.

Lager daterades preliminärt utifrån sina stratigrafiska lägen och fyndinnehåll. De lämningar som påträffades beskrevs och karaktäriserades.

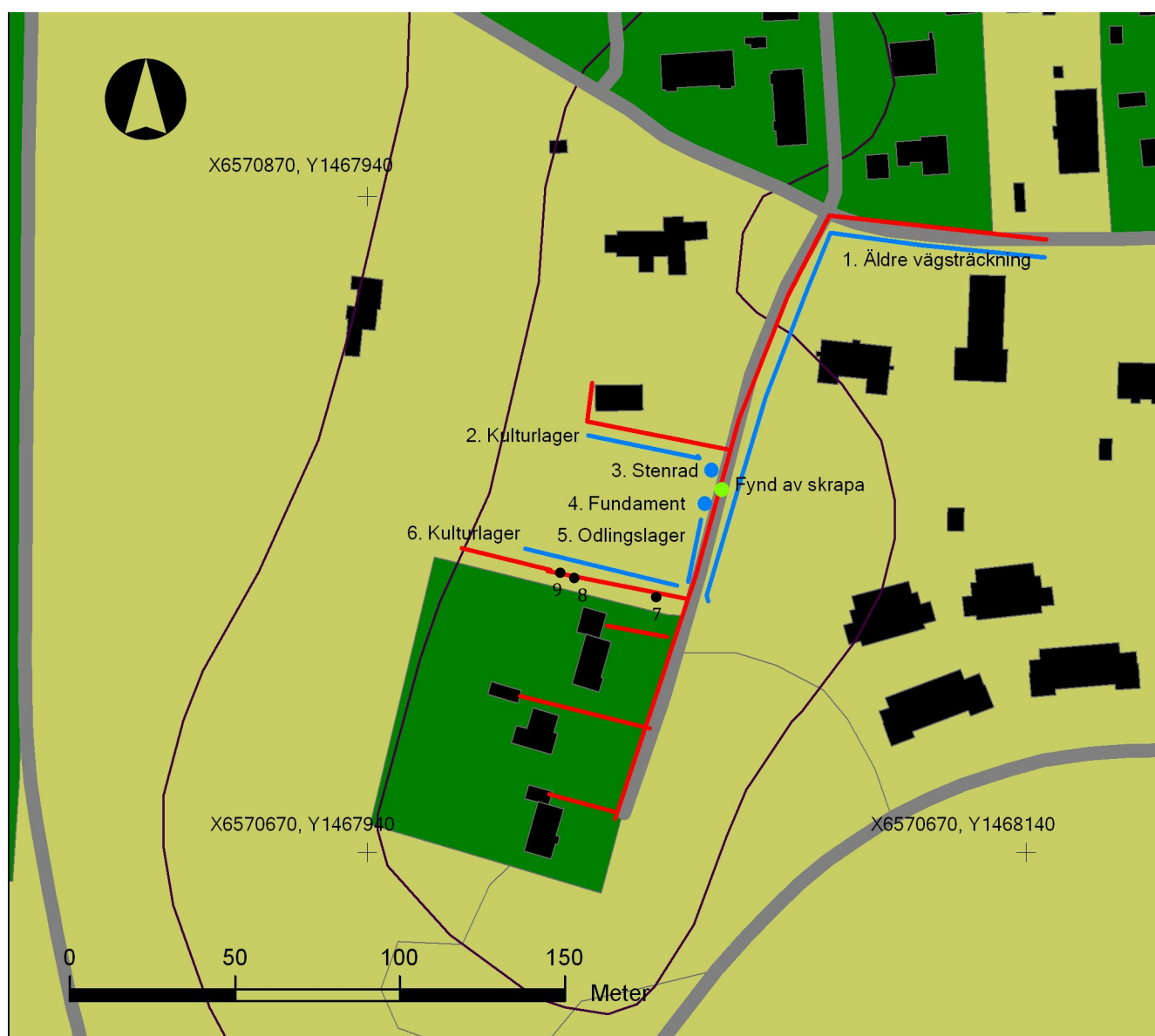
Dokumentationen genomfördes med digital inmätning (GPS) i det digitala dokumentationssystem Intrasis. I förekommande fall har alternativa dokumentationsmetoder i form av handritning med efterföljande digitalisering tillämpats. Skriftliga beskrivningar upprättades och all fotografering var digital. Inmätningar gjordes i RT90, 2,5 gon V.

Genomförande och undersökningsresultat

Schaktningen inleddes i början av februari under en mycket kall period. Den skedde i huvudsak i gatumark, som plogats under vintern, vilket innebar en mycket kraftig tjäle, ner till 2 meter. Marken tinades varje natt med kolning, vilket innebar att de övre skikten var tinade på morgonen, dock endast omkring 0,3 meter, eller bärlagret under asfalten. Dessa yttre förhållanden försvårade den arkeologiska kontrollen och dokumentationen avsevärt, då handgrävning var omöjlig och att grävmaskinen i vissa avsnitt var tvungen att använda tjälkrok för att överhuvudtaget komma ner i marken.

Figur 4. Schaktet längs Organistvägen. Foto: Arkeologgruppen AB.

Figur 5. De i texten nämnda iakttagelserna. Skala 1:2000.

Längs den blå markeringen på figur 5 kunde en äldre vägbank noteras. Det är vägen som tidigare löpte mellan byarna Tybble och Almby. Nu konstaterades den i princip följa dagens gatusträckning, cirka en meter under dagens gatunivå. Vägbanken var ungefär 0,15 till 0,25 meter tjock och utgjordes av en blandning av småsten och grus med inblandning av lera och mjäla. På gatans beläggning, eller hårdgjorda yta, gjordes fynd av spik, hästsosömmar samt ett mynt daterat till år 1624.

Markering nr 2 var ett sammanhängande kulturlager, schaktet grävdes i området för Almby kyrkas kyrkogård, en grusgång. Under bärlagret fanns ett kulturlager sammansatt av sten, grus och sand med viss humusinblandning. Lagret var cirka 0,1-0,15 meter

tjockt. Det innehöll tegelkross, sot och kol. I dess västra del fanns en antydning till en fragmentarisk stenläggning. Fynden i lagret utgjordes i huvudsak av spik, keramik och fönsterglas. Lagret överlagrade orört åsmaterial, det har karaktär av rivningslager och fyndmaterialet hör till 1600-talets andra hälft och början av 1700-talet.

I anslutning till den äldre vägsträckningen, på dess västra sida, fanns rester av en husgrund, markering nr 3. Stensyllen bestod av en i nord-sydlig anlagd stenrad bestående av fyra obearbetade stenar. Stenarna var cirka 0,5 meter stora. I anslutning till stenarna, direkt i öster, fanns ett mindre område med ett 0,1 meter tjockt humöst lager som anslöt direkt mot den äldre vägen. Lagret var kompakt och finfördelat med enstaka fynd som keramik och järnföremål.

Nummer 4 ett stenfundament, bestående av fyra stenar mellan 0,3 och 0,5 meter stora. Stenarna var lagda intill varandra och bildade närmast en kvadratisk konstruktion. Tekniken var kallmur.

På planen finns också utbredningen för ett odlingslager markerat, nr 5. Lagret kunde följas på en sträcka av cirka 20 meter och återfinns i det avsnitt där konstruktionsrester och kulturlager finns. Det var ett humöst sandlager omkring 0,20 meter tjockt.

Slutligen finns kulturlager, nr 6, markerat. Detta återfinns i ett längre schakt som från huvudlinjen viker av mot väster. Kulturlagret varierade mellan 0,1 och 0,3 meter i tjocklek. Färgen var svart och det innehöll sot och kol samt tegelkross och rödgodske-
ramik. I och under lagret fanns också ett osäkert stolphål samt två andra nedgrävningar (7-9). I schaktets västligaste delar återfanns humus direkt på orörd morän.

Fyndmaterialet är i huvudsak från 1600-talet med inslag av 1700-talsmaterial och tillvarataget i intakta delar av kulturlagren. Den skrapa i bergart som påträffades fanns i schaktkanten, läget finns markerat på figur 5, i ett sandigt gruslager utan direkt synlig kulturpåverkan. Det går inte att direkt avgöra om den har ett samband med den något längre söderut liggande steåldersboplatsen (Örebro 410:1) eller om det är en annan boplats.

Tolkning

Det som har återfunnits är delar av Tybble bytomt samt den äldre vägsträckningen som löpte som en gräns mellan Tybble och Almby byar. Bytomten återspeglas av kulturlager, odlingslager samt

ett par konstruktionsrester. Fyndmaterialet tyder på en datering till 1600-talet både för gatan och de på bytomten påträffade kulturlagren. Fyndet av skrapan i bergart indikerar också att stenålderboplatsen sträcker sig en bra bit längre mot norr än tidigare antagits.

Utvärdering av undersökningsplan

I stort följdes den upprättade undersökningsplanen, dock innebär den kalla väderleken metodiskt att delar av kulturlager och anläggningar inte kunde grävas för hand så utförligt som tänkt. Lager och anläggningar fick i flera fall undersökas med maskin, vilket naturligtvis innebär sämre noggrannhet och mindre antal påträffade fynd.

Referenser

Litteratur

- Bergold, Helmut & Holm, Jenny (2005). *En järnåldersboplats och en gropkeramisk boplats vid Tybble bytomt: utvidgning av Almby kyrkogård: Närke, Örebro stadsområde, Almby kyrkogård RAÄ 159*. Örebro: Riksantikvarieämbetet
- Bergold, Helmut & Holm, Jenny (2004). Vad har hänt vid Almby kyrka: från stenålder till modern tid. *Blick för Bergslagen*. 2004, s. 23-30
- Hofberg, Herman (1871). *Förteckning öfver Nerikes fasta fornlemningar: jemte en inledande beskrifning, och utdrag af Kongl. Maj:ts nådiga förordning af den 29 nov. 1867, angående forntida minnesmärkens fridande och bevarande*.
- Graner, Gunlög (2003). *Senare tiders aktiviteter vid Näsby bytomt: Närke, Örebro stad, Almby 11:30, RAÄ 205 : arkeologisk förundersökning*. Örebro: Riksantikvarieämbetet
- Knabe, Ebba (2003). *Tybble bytomt - och dess föregångare: Närke, Örebro stad, RAÄ 159 (del av) : arkeologisk förundersökning*. Örebro: Riksantikvarieämbetet
- Lindqvist, Sune (1912). Från Nerikes sten- och bronsålder. *Meddelanden från föreningen Örebro läns museum*.
- Pamp, Bengt (1974). *Ortnamnen i Sverige*. 4. uppl. Lund
- Pettersson, Olof (1995a). *Universitetsgatan, universitetet 1, Örebro, Närke. Arkeologisk utredning*. UV Mitt Rapport 1995:5.
- Pettersson, Olof (1995b). *Universitetet 5. Almby socken, Örebro stad, Närke. Arkeologisk utredning*. UV Mitt Rapport 1995:33.
- Pettersson, Olof (1996). *Näsby. Almby socken, Örebro stad, Närke. Arkeologisk utredning*. UV Mitt Rapport 1996:43.
- Pettersson, Olof (1998). *Kulturlager från 1600- och 1700-talen vid Östra Marks gård. Örebro stadsområde, Närke. RAÄ 207:1. Arkeologisk utredning*. UV Mitt Rapport 1998:57.
- Ramström, Annica (2003). Torparliv vid Myrö och Ulriksberg. *Mittens rike: arkeologiska berättelser från Närke*. S. 441-454
- Waldén, Bertil (1943). *Historiskt-topografiska studier i Almby sockens historia*. Örebro: [s.n.]

Administrativa uppgifter

Landskap: Närke
Län: Örebro län
Kommun: Örebro kommun
Socken: Örebro socken
Fastighet: Almby 11:16, 11:193, 11:202

Arkeologgruppens diarienummer: Ag2011_02
Länsstyrelsens diarienummer: 431-06100-2010
Projektnr: 2011_02
Fornlämningsnr: Örebro 159:1, Örebro 152:1-2

Projektgrupp:
Helmut Bergold, Leif Karlenby, Ebba Knabe
Personal:
Helmut Bergold, Leif Karlenby, Ebba Knabe

Undersökningstid: Feb-april 2011
Fälttimmar: 80
Exploateringsyta: Cirka 300 löpmeter
Undersökt yta: Cirka 300 löpmeter
Läge: Ekonomiska kartan, blad 10F4d SÖ
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-

Digitalt arkiv:
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:
Fyndnummer 1-18

Bilaga 1. Fyndlista.

Fnr	Sakord	Material	Ant	Del	Typ	Läge
1	Mynt	Koppar	1		Klippling, fyrk, 1623	Väggkropp
2	Skrapa	Bergart	1			Sandlager
3	Keramik	Rödgods	1	Myn	Vitlersdekorerad	K-lager (nr 2)
4	Keramik	Rödgods	1	botte n		K-lager (nr 2)
5	Keramik	Rödgods	1	Buk	Vitlerdekorerad	K-lager (nr 2)
6	Spik		1			K-lager (nr 2)
7	Hästkosöm		1			Väggkropp
8	Hästkosöm		1			Väggkropp
9	Keramik	Rödgods	1	Buk	Vitlersdekorerad	K-lager (nr 6)
10	Keramik	Rödgods	1	botte n		K-lager (nr 6)
11	Keramik	Rödgods	1	Myn	Vitlersdekorerad	K-lager (nr 6)
12	Spik		2			K-lager (nr 6)

Förutom myntet och skrapan har inga fynd sparats efter registrering.

Bilaga 2. Anläggningslista

Anl.nr	Typ	Beskrivning
1	Vägbank	Vägbanken var ungefär 0,15 till 0,25 meter tjock och utgjordes av en blandning av småsten och grus med inblandning av lera och mjåla. Ytan var håroch där gjordes fynd av spik, hästkosömmar samt ett mynt daterat till år 1624.
2	Kulturlager	Ett kulturlager sammansatt av sten, grus och sand med viss humusinblandning. Lagret var cirka 0,1-0,15 meter tjockt. Det innehöll tegelkross, sot och kol. I väster del fanns antydning till en fragmentarisk stenläggning. Fynden i lagret utgjordes av spik, keramik och fönsterglas.
3	Stenrad och gårdslager	Stensyllen bestod av en i nord-sydlig anlagd stenrad av fyra obearbetade stenar. Stenarna var cirka 0,5 meter stora. I anslutning till stenarna, direkt i öster, fanns ett mindre område med ett 0,1 meter tjockt humöst och grusigt gårdslager som anslöt direkt mot den äldre vägen. Lagret var kompakt och finfördelat.
4	Fundament	Ett stenfundament, bestående av fyra stenar mellan 0,3 och 0,5 meter stora. Stenarna var lagda intill varandra och bildade närmast en kvadratisk konstruktion. Tekniken var kallmur.
5	Odlingslager	0,2-0,3 meter tjock humöst lager. Viss inblandning av sand.

Almby - Tybble

6	Kulturlager	0,1-0,3 meter tjockt sammansatt av humös sand med sot och kol. I lagret fanns tegelkross och rödgods.
7	Stolphål	0,3-0,4 meter i diameter och 0,5 meter djupt. Fyllning av humös sand.
8	Nergrävning	3x1 meter synlig del i schaktet. Sentida
9	Nergrävning	3x1 meter synlig del i schaktet. Sentida